

*Гончаренко А.В.**кандидат історичних наук, доцент**Сумський національний аграрний університет***ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ В МІЖНАРОДНІЙ ЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ
(1997–2007 РР.)****THE EUROPEAN UNION IN THE INTERNATIONAL ECONOMIC POLICY OF GREAT BRITAIN
(1997–2007)***Goncharenko A.V.**Candidate of Historical Sciences, associate professor,**Sumy National Agrarian University***АНОТАЦІЯ**

У статті досліджено міжнародну економічну політику Великої Британії щодо Європейського Союзу в 1997–2007 рр. Охарактеризовано британську політику щодо формування Економічного та валютного союзу в рамках ЄС. Висвітлено причини відмови Лондона від активної валютної інтеграції в рамках співтовариства. З'ясовано ставлення британського істеблішменту та суспільства до міжнародної економічної політики країни у 1997–2007 рр.

ABSTRACT

The article investigates the international economic policies of Great Britain towards the European Union in 1997–2007. It is characterized British policy on the economic and monetary union in the EU. It highlights the reasons of the refusal of London from active monetary integration within the community. It is found the attitude of the British establishment and society to the international economic policy of the country in 1997–2007.

Ключові слова: Велика Британія, Європейський Союз, міжнародна політика, економічна політика, економічний і валютний союз.

Keywords: the United Kingdom, the European Union, international policy, economic policy, economic and monetary union.

Європейський Союз – унікальне об'єднання європейських держав, яке еволюціонувало в міжурядову та одночасно наднаціональну організацію, яка претендує на провідну роль у світі, але постійно отримує супротив з боку окремих держав-учасниць, однією з яких традиційно є Велика Британія, яка не рідко виступає в ролі «незручного партнера» для ЄС та боліше реагує на неоднозначні ініціативи. Аналіз участі Лондона в діяльності європейської спільноти дозволить оцінити перспективи цього союзу країн і виявити специфіку британської зовнішньої політики у сфері євроінтеграції.

Велика Британія завжди займала особливу позицію з-поміж членів Європейського Союзу. У британській науковій думці є два головні напрямки осмислення ролі та місця Англії в європейських інтеграційних процесах: єврооптимістичний і євроскептичний. Прикладом політики єврооптимізму є міжнародна економічна діяльність лейбористських урядів прем'єр-міністра Е. Блера у 1997–2007 рр.

У відомих на сьогодні наукових працях можна знайти матеріал, який за допомогою детальної обробки, структурування та узагальнення дозволить висвітлити порушену нами проблематику.

Окремі аспекти британської політики в ЄС розглядаються в роботах російських дослідників І. Бусигіної, О. Громико, С. Уткінка, Ю. Борко [3; 5; 6; 11; 2].

В українській історіографії проблеми, перш за все, необхідно виокремити праці Ф. Журавка, В. Крушинського, Н. Яковенко, О. Білоус [8; 9; 12; 1],

присвячені різним аспектам політики Великої Британії в євроінтеграційних процесах наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Отже, **мета статті** – комплексно дослідити міжнародну економічну політику Великої Британії щодо Європейського Союзу в 1997–2007 рр.

Велика Британія – одна з трьох держав-членів Європейського Союзу, які добровільно відмовилися від введення євро в 1999 р. У зв'язку з цим великий інтерес представляє аналіз проблеми міжнародної економічної політики Великої Британії та її вступу в єврозону. Можливі причини можна розділити на економічні та політичні. У рамках першої групи оцінюються вигоди і витрати введення єдиної валюти, а також наслідки неприєднання до зони євро для британської економіки. У рамках другої групи розглядається ставлення британської еліти і суспільства до європейського економічного і валютного союзу (ЕВС), сприйняття процесів європейської інтеграції та місця ЕВС в них; особливості партійної боротьби; вплив внутрішньобританських груп інтересів і зовнішніх щодо ЄС.

У 1987 р. країни-члени ЄЕС досягають домовленості стосовно запуску програми побудови єдиного ринку. У 1989 р. на нараді міністрів економіки і міністрів фінансів (ЕСОПІ) представлена Доповідь Делора, в якій запропоновано створення економічного і валютного союзу в три етапи. Положення доповіді включаються до Договору про Європейський Союз, який було ухвалено в грудні 1991 р. на Європейській нараді в Маастрихті. Договір прописує створення ЕВС в три етапи:

- перший (почався 1 липня 1990 р.) – економічна та валютна конвергенція держав-членів ЄС, відмова держав від визначених у договорі практик;

- другий (почався 1 січня 1994 р.) – держави-члени істотно просуваються шляхом конвергенції економічної політики. Національні центральні банки стають незалежними;

- третій, перехід до ЕВС, розпочався 1 січня 1999 р. У ньому беруть участь держави, які не відмовилися від вступу в ЕВС і виконали критерії конвергенції (11 держав на 1 січня 1999 р.). Обмінний курс між валютами держав і єдиною валютою фіксується [13].

Велика Британія залишила за собою право не брати участь в третьому етапі, навіть у разі виконання умов конвергенції. Восени 1992 р. Англія змушена покинути систему механізму валютних курсів (МВК), членом якої була з 1990 р. З тих пір Британія не бере участі ні в МВК, ні наступній МВК-II, що з'явилася в 1999 р. У той час як інші члени Євросоюзу (за винятком Швеції, що відмовилася від членства в ЕВС, Данії, що відхилила єдину валюту на референдумі 1992 р. і Греції, не виконала Маастрихтські критерії) привели свої економіки у відповідність з економіками інших держав-членів до кінця 1998 р., економічні цикли Великої Британії все ще не вирівняні.

Уряд консерваторів, а потім і опозиційна Партія лейбористів зобов'язуються провести референдум щодо питання про введення єдиної валюти, як тільки буде прийнято рішення про подачу заявки на вступ до ЕВС. Щодо цього питання немає згоди ні в британському суспільстві, ні в основних політичних партіях, ні в середовищі професійних економістів, ні в бізнесі.

Лейбористи розуміли важливість майбутнього рішення про входження в єврозону та приєднання до Економічного і валютного союзу як найсуттєвіше економічне рішення, яке необхідно прийняти. Введення єдиної валюти – логічний крок на шляху побудови спільного ринку. Але всупереч цьому Велика Британія, а також ще дві держави-члена ЄС, Данія і Швеція, утрималися від введення єдиної валюти, тоді як інші 11 членів Союзу представили євро в безготівковому розрахунку в 1999 р., а в 2002 р. – і для готівкових операцій.

Лондон не озвучував принципової відмови від членства в ЕВС, але проявляє неготовність прийняти остаточне рішення. Уряд Великої Британії вважав, що в рамках валютного союзу в країні повинна бути побудована більш сильна економіка з високою підприємницької активністю і пропонував розглянути питання про приєднання лише тоді, коли будуть отримані чіткі і недвозначні аргументи на його користь. Стверджується, що такі аргументи можуть бути знайдені, якщо Велика Британія пройде п'ять економічних тестів, представлених Казначейством:

- «Конвергенція: чи сумісні економічні цикли і структури (Великої Британії і країн єврони), чи зможуть наші економіки співіснувати на

постійній основі, враховуючи рівень процентних ставок у Європі?

- Гнучкість: чи володіє економіка країни достатньою гнучкістю, щоб впоратися з порушеннями в економіці, які можуть виникнути?

- Інвестиції: чи покращаться умови для довгострокових капіталовкладень в британські активи?

- Фінансові послуги: який вплив матиме приєднання до ЕВС на конкурентоспроможність індустрії фінансових послуг Великої Британії і, зокрема, на фінансові ринки Лондонського Сіті?

- Зростання, стабільність та зайнятість: в цілому, чи буде вступ до єврони сприяти прискоренню економічного зростання, підвищенню стабільності та довгострокового збільшення числа робочих місць?» [8, с. 57].

Економічна сутність п'яти тестів – встановити, чи виграє Велика Британія від приєднання до ЕВС. Однак оцінки вигод і витрат вступу до зони євро розходяться і при бажанні можуть використовуватися як прихильниками, так і противниками єдиної валюти.

Більшість дослідників визнає, що введення єдиної валюти призведе до зниження транзакційних витрат, і немає підстав вважати, що британська економіка, в разі вступу в ЕВС, не виграє від більш високої цінової прозорості та усунення невизначеності обмінного курсу. Виходячи з цих міркувань, активним прихильником введення єдиної валюти стає бізнес (в першу чергу великі міжнародні компанії), що несе значні витрати у зв'язку з валютними ризиками, що виникають внаслідок коливання курсу фунта стерлінгів відносно євро.

Іншим плюсом введення єдиної валюти є інтенсифікація торгівлі між членами єдиного ринку: «Обсяг торгівлі між двома країнами, які використовують єдину валюту, більш ніж втричі перевищує обсяг торгівлі між порівнянними країнами з різними валютами; введення євро серйозно вплине і на британську торгівлю. Більш того, як зазначається в роботі Девіда Бегга, інтенсифікація торгівлі відбувається не на шкоду економічним зв'язкам з країнами. Хоча інші автори наводять скромніші оцінки, вони все ж є позитивними і підтверджуються даними, отриманими за перші роки існування ЕВС. Для Великої Британії, в зовнішньоторговельному обороті, якої Європейський Союз займає більше 50%, наведені висновки мають особливе значення» [7, с. 7].

В якості одного з найбільш зрозумілих і вагомих аргументів проти вступу наводиться наступний, за характером не пов'язаний з економічним прогнозуванням. Протягом півтора десятиліть британська економіка показує темпи зростання вище середнього по ЄС; показники зайнятості та цінової стабільності також краще середньоевропейських. Враховуючи відмінності в моделях розвитку Великої Британії (англосаксонська) і країн континентальної Європи (соціально-ринкова), можна зробити висновок, що членство в ЕВС може підірвати або принаймні дестабілізувати її економіку. У той час як інші держави-члени ЄС можуть

розглядати введення єдиної валюти в якості інструменту для зміни макроекономічної політики, для Великої Британії дане міркування не настільки актуально.

Згадувана вища розбіжність між економічними циклами Великої Британії і країн, що входять в єврозону – одна з основних перешкод для її вступу в ЕВС. Ця розбіжність має довгу історію, проте сказати точно, наскільки воно велике на справжній момент, дослідники не можуть. Багато дослідників стверджують, що структура економіки Великої Британії, що включає нафтовидобувні та високотехнологічні виробництва, які у великій мірі залежать від економічного циклу Сполучених Штатів, несумісна з членством в єврозоні.

Останні дослідження показують, що, незважаючи на збереження валютного суверенітету, економіка Сполученого Королівства «підлаштовується» під європейську. На певні успіхи британської економіки вказується і в доповіді Казначейства: «З 1997 року спостерігається істотний прогрес на шляху конвергенції британської економіки, що символізує відхід від історичного розбіжності, а також відображає більшу стабільність економіки Великої Британії і глобальні тенденції до інтеграції. По всій видимості, численні економічні зв'язки країн єврозони і Великої Британії не дозволяють їй економіці уникнути реструктуризації, яка виникає завдяки ЕВС» [2, с. 51].

Незважаючи на позитивну динаміку конвергенції економік Великої Британії і єврозони, «п'ять тестів» не пройдено. У доповіді Казначейства відзначається, що поки не можна бути впевненими в сумісності економічних циклів Британії і єврозони, в результаті чого перший тест не виконується. Другий тест, гнучкість, також показує незадовільні результати. Що стосується третього тесту, інвестицій, то тут доповідачі не висловлюють сумнівів у позитивному ефекті від вступу в ЕВС, навпаки, обережно зауважують, що Велика Британія втрачає іноземні інвестиції, відкладаючи членство в єврозоні. Як зазначає О. Громико, «якщо ще зовсім недавно країна привертала близько третини обсягу всіх іноземних інвестицій в ЄС, то зараз цей показник знизився вдвічі» [5, с. 23].

Якщо порівняти досвід Британії з досвідом держав-членів єврозони, можна помітити, що до вступу в ЕВС всі необхідні заходи щодо стабілізації економіки були прийняті тільки в одній з – у Нідерландах. По всій видимості, інші держави діяли не стільки з економічних, скільки з політичних міркувань. Це дозволяє висунути гіпотезу, що у випадку з Великобританією економічні міркування також не були домінуючими, а рішення про вступ до ЕВС було відкладено на невизначений термін, носять політичний характер.

Ініціативи у сфері валютної політики, що сприяли макроекономічній стабілізації, традиційно підтримувалися Лондоном. При цьому виконання ініціатив було, як правило, вільне від прямого політичного контролю британців. Однак на противагу більш раннім проектам, європейська ініціатива асоціюється у британських політиків і суспільства

з широким набором загроз, що мають найчастіше ірраціональний характер: для перших це, насамперед, загроза престижу Великої Британії як держави світового рівня. ЕВС – один з таких проектів, роль лідера в ньому міцно закріплена за Німеччиною. Таким чином, дотримуючись описаної логіки, рішення про приєднання до зони євро можна розглядати як таке, що завдає шкоди національному обличчю Великої Британії.

Інший аспект пов'язаний із сприйняттям цілей і перспектив європейської інтеграції як загрозливих для збереження суверенітету: «Валютна політика завжди була прерогативою держави, тому передача повноважень у монетарній сфері на наднаціональний рівень має надзвичайне політичне значення, що визнається як прихильниками, так і противниками ЕВС» [3, с. 61].

Можна сказати, що саме політичне бачення Європи визначає позиції держав-членів в питанні про ЕВС. При цьому бачення не завжди адекватно дійсності: немає підстав стверджувати, що втрата монетарної автономії (насправді обмеженою взаємозалежністю європейських країн) спричинить за собою втрату національного суверенітету у фінансовій або якій-небудь іншій сфері. Однак не можна заперечувати, що для успішної реалізації певних європейських політик вимагається функціонуючий валютний союз. Так, для втілення в життя великих проектів у рамках Спільної європейської політики в галузі безпеки і оборони (ЄПБО) потрібне ефективне фінансування, яке навряд чи зможе бути налагоджене в поточних умовах.

Поясненням британської позиції може бути різне (з партнерами по ЄС) бачення довгострокових цілей і стратегічних пріоритетів: якщо окремі держави-члени Євросоюзу можуть розглядати ЕВС як засіб для реалізації більш масштабних проектів, Велика Британія, майже напевно, цього стимулу позбавлена. Говорячи про стратегічні пріоритети, необхідно згадати про потужний фактор їх формування – наявність «особливих відносин» з США.

Сполучені Штати мають значні інтереси в Європі, а економічні відносини ЄС і США є наймасштабнішими у світі, перевищуючи 2 трлн доларів щорічно. Європейський Союз вже є серйозним конкурентом США в економічній сфері. Вашингтон побоюється, що з часом економічна міць Європи буде використана для нарощування військового потенціалу, що забезпечить їй незалежність від американських структур безпеки і зменшить вплив США в регіоні.

Тоді як окремі держави-члени ЄС (що розходяться з США щодо деяких принципових питань) прагнуть до більшої незалежності від Вашингтона, Велика Британія дану мету не поділяє. При цьому варто зауважити, що позиція Лондона в питанні про вступ в ЕВС навряд чи є спробою захистити американські інтереси. Як зазначає О. Громико: «Коли мова заходить про економічну політику, Велика Британія проявляє незалежність від Вашингтона, Лондон готовий використовувати будь-які кошти (у тому числі залучаючи ресурси Євро-

союзу), щоб забезпечити собі можливість самостійного прийняття рішення» [9, с. 10].

На відміну від своїх попередників, позиція нових лейбористів в питанні введення євро була відповідала меті Тоні Блера – зробити Великобританію лідером єдиної Європи – повинні були відповідати не менш серйозні кошти. Одним з таких засобів могло б стати приєднання до єврозони: воно було здатне істотно підвищити вплив Лондона в європейських переговорах, символізувало б відхід від традиційного шаблону дій Великої Британії і дозволило б встановити більш теплі відносини з партнерами по ЄС.

Не приєднуючись до ЕВС, Велика Британія втрачає можливості впливати на пов'язані з ним процеси європейської інтеграції та значно обмежує свої шанси на лідерство в Євросоюзі. Незважаючи на позитивне ставлення до євро, Тоні Блер займає обережну позицію: вплив сторонніх чинників виявляється більш істотним. Велика Британія знову займає вичікувальну позицію, щоб не псувати відносини з лідерами європейської інтеграції, Лондон залишає відкритим питання про приєднання до єврозони, з'являються «п'ять тестів» Казначейства, які дозволяють Тоні Блеру заявити, що в принципі Велика Британія підтримує введення єдиної валюти, але для цього мають бути виконані необхідні економічні умови. Британський прем'єр наполягає на тому, що рішення про вступ має прийматися не з політичних міркувань, як це було у випадках з Німеччиною і Францією.

Для введення євро необхідна була згода кабінету, схвалення парламентом і британського суспільства (на референдумі). У той час як голосування в парламенті великої проблеми для Тоні Блера не представляло, ситуація в кабінеті була менш сприятливою, а ставлення впливового канцлера Казначейства Гордона Брауна до ідеї введення єдиної валюти було негативним. Саме позиція Брауна була вирішальним фактором у формуванні офіційної позиції британського прем'єра, хоча ще в 1997 р. Блер мав хороші шанси забезпечити Великій Британії членство в євроні.

Одним з основних чинників формування позиції британського уряду в питанні про євро став вплив різноманітних груп тиску. У ділових колах ставлення до запровадження єдиної валюти неоднозначне (хоча баланс швидше позитивний): так, Конфедерація британської промисловості, що представляє великий бізнес, підтримує розглянуту ініціативу, тоді як Інститут директорів, що представляє переважно дрібний бізнес, знаходиться в опозиції до неї. Хоча в цілому ділові кола підтримують членство в ЕВС, вони не роблять значного тиску на владу: приєднання до єврозони ніколи не було пріоритетом номер один для бізнесу.

Впливова британська преса як і раніше залишається противником запровадження євро. Для Тоні Блера, який розглядає підтримку ЗМІ як одну з фундаментальних складових своєї політичної стратегії, негативне ставлення Руперта Мердока, власника найбільш популярних британських таблоїдів, більш ніж вагомо. Бажання нових лейбори-

стів зберегти підтримку австралійського магната змушує зайняти обачну позицію, «п'ять тестів» дозволяють британському керівництву заспокоїти противників введення єдиної валюти.

Останнім з розглянутих факторів, що роблять значний вплив на політику британського уряду в сфері монетарної інтеграції, є громадська думка. На відміну від груп інтересів звичайні громадяни мають достатніми ресурсами для оцінки вигод і витрат введення єдиної валюти, і тому їх ставлення формується швидше під впливом афективних факторів: «Гроші служать найважливішим компонентом для конструювання ідентичності в повсякденному житті людей. У Великій Британії, де фунт стерлінгів сприймається як невід'ємний атрибут національної величч, символ суверенітету країни і джерело її національної гордості, введення євро представляє серйозну загрозу ідентичності. Будучи найстаршою валютою в світі, стерлінг міцно асоціюється з «золотим віком» британської історії. Відмова від нього – це незмірно більше, ніж просто перехід з однієї валюти на іншу» [7, с. 14].

Підводячи підсумок вищесказаного, можна зробити висновок, що хоча вступ до ЕВС міг забезпечити Лондону додатковий вплив в ЄС у контексті його міжнародної економічної політики, відмінності в сприйнятті цілей європейської інтеграції між Британією та її європейськими партнерами, а також стратегічна невизначеність у виборі між Європою та Америкою стали причиною низької активності уряду нових лейбористів в даному питанні.

Парламент не грав істотної ролі у формуванні позиції британського прем'єра щодо міжнародної економічної діяльності, чого не можна сказати про опозицію канцлера Казначейства Гордона Брауна. При цьому Блер був здатний нав'язати власну позицію Брауну, проте вважав за краще цього не робити.

Низька громадська підтримка єдиної валюти стала одним із чинників формування обережної позиції британського уряду. Основною причиною браку політичної волі і лідерства з боку Тоні Блера стало його прагнення зберегти підтримку євро скептично налаштованої преси. Жоден з перерахованих вище факторів не зробив вирішального впливу.

З моменту свого створення ЄС був підприємством політичним, а його інституційна структура на сьогоднішній день набагато ближче до структури суверенної держави, ніж до чого-небудь іншого, вона давно якісно переросла рівень міжурядових угод.

Валютний союз залишається одним з найважливіших кроків на шляху до тіснішої інтеграції, що і викликає побоювання британців, на шляху до політичного союзу – Європейської Федерації. Як наголошується у Меморандумі Шумана, «єдина Європа не буде створена відразу або на основі загального проекту; вона виникне завдяки конкретним справам, які створять фактичну солідарність» [4, с. 65].

Підставами для побоювань британців стає те, що лідери окремих держав-членів ЄС не приховують свого прагнення до більш тісної інтеграції, в тому числі і в політичній сфері. Яскравим підтвердженням існування такого прагнення стають, наприклад, дії і заяви німецьких політиків.

Список літератури

1. Білоус О.Г. Глобальні стратегії Євросоюзу: монографія / О.Г. Білоус. – К.: КНЕУ, 2009. – 528 с.
2. Борко Ю.А. Свет и тени европейской интеграции / Ю. А. Борко // Россия в глобальной политике. – 2007. – № 1. – С. 46-60.
3. Бусыгина И.М. Европейский Союз: новые измерения концепции суверенитета: сб. науч. тр. / И.М. Бусыгина // Политическая наука. Суверенитет в условиях глобализации. Опыт политий Запада и Востока / [под ред. Ю.С. Пивоварова]. – М., 2005. – №4. – С. 47-69.
4. Веремеев Н. Современные подходы к проблеме суверенитета в европейских исследованиях / Н. Веремеев // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 2. – С. 61-66.
5. Громыко Ал.А. Великобритания: после захода солнца / Ал.А. Громыко // Россия в глобальной политике. – 2005. – № 6. – С. 10-24.
6. Громыко Ал.А. Внешняя политика Великобритании: от империи к «осевой державе» / Ал.А. Громыко // Современная Европа. – 2005. – № 1. – С. 9-14.
7. Гутник В. Европейский Экономический и валютный Союз: предварительные итоги и перспективы развития / В. Гутник // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 5. – С. 3-15.
8. Журавка Ф. Европейский Экономический и Валютный союз та Велика Британія / Журавка Ф. // Банківська справа. – 1999. – №5. – С. 54-59.
9. Крушинський В. Ю. Британська Європа чи Європейська Британія. Велика Британія в європейських інтеграційних процесах. – К.: Київський університет, 2003. – 214 с.
10. Соколов В. Зовнішня політика лейбористів: власний курс чи продовження політики торі? / В. Соколов // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 137-143.
11. Уткин С. Основные инструменты общей внешней политики и политики безопасности ЕС / С. Уткин // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – № 11. – С. 44-55.
12. Яковенко Н.Л. Велика Британія в сучасній системі міжнародних відносин: заявка на європейське лідерство / Н.Л. Яковенко. – К.: Науковий світ, 2003. – 227 с.
13. The Treaty of Maastricht (1992) [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://www.historiasiglo20.org/europe/maastricht.htm>.

Чепурда Г.М.

Черкаський державний технологічний університет (Україна)

к.філол.н, доцент

завідувач кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ СПРОБ ПОЛІПШЕННЯ ПРИРОДНИХ УМОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

RETROSPECTIVE ANALYSIS ATTEMPTS TO IMPROVE VIVO AGRICULTURE OF UKRAINE

Чепурда Г.М.

*Cherkasy State Technological University (Ukraine), Candidate of Sciences (Philology),
Associate Professor, Head of tourism and hotel and restaurant business.*

АНОТАЦІЯ

Проведено ретроспективний аналіз з історичної точки зору теоретичного та практичного досвіду зміни природних умов степових районів України в період XIX – початку XX ст. Показано, що низький рівень культури агротехніки в XIX ст. призводив до виснаження землі. Вивчено досвід полезахисного лісорозведення та практичну діяльність у цій сфері. Розповідається про особливості діяльності найдавніших осередків степового лісорозведення та про піонерів захисного лісорозведення на теренах України.

Показано, що загальний напрямок науково-дослідних робіт з питань, пов'язаних з облісненням українських степів було широко визначено в працях експедиції, організованої наприкінці XIX ст. В.В. Докучаєвим. Показано, що на території України докучаєвська експедиція організувала Деркульську (Луганська) і Великоандольську (Маріупольську) ділянки. Проаналізовано внесок таких відомих дослідників природи, як О.О. Ізмайльський, П.А. Костичев, К.А. Тімірязєв, В.Р. Вільямс, Г.М. Висоцький, Б.Г. Іваницький, Л.І. Прасолов, І.Я. Данилевський, Ф.П. Моргунов та лісовод Фрайрейс у зміну природних умов степових районів. Констатовано, що байдужість тодішнього царського уряду, Перша світова війна та національно-визвольні змаганнями, які розгорілись на території колишньої Російської імперії, та, зокрема, і на теренах України, перешкодили реалізувати в життя запропоновані ідеї по зміні природних умов, запропонованих вищезазначеними вченими-практиками.

ABSTRACT

A retrospective analysis from a historical point of view of theoretical and practical experience changing environmental conditions steppe regions of Ukraine during XIX – early XX century. It is shown that the low